

Editorial

Vážené čtenářky, vážení čtenáři,

v novém čísle Sociowebu na Vás tentokrát čekají články, které čerpají zejména z výzkumů prováděných Centrem pro výzkum veřejného mínění.

Úvodní dva texty se zabývají velmi aktuálním tématem zdravotnictví. V prvním z nich se Paulína Tabery věnuje obecněji spokojenosti občanů se systémem zdravotnictví v České republice. Na ni navazuje ve svém příspěvku Gabriela Šamanová, která Vás seznámí s výsledky nejnovějšího výzkumu CVVM zaměřeného na současnou krizi ve zdravotnictví.

Článek Jana Červenky pojednává o našem vztahu k jiným zemím a národnostem. Daniel Kunštát se v následujícím textu zabývá postoji a názory občanů na dobu před listopadem 1989 a jejím srovnáním se současností. Číslo uzavírá Jiří Vinopal svým pojednáním o historii průzkumů veřejného mínění.

Příjemné čtení Vám přeje

Iva Štohanzlová

iva.stohanzlova@soc.cas.cz

Příští číslo se zaměří na téma kultury a sociálních nerovností. Představíme výsledky z výzkumu generace dnešních třicátníků, tzv. Husákových dětí. Dále se budeme věnovat tomu, jak se liší rodiny dnešních dětí školou povinných z hlediska kulturního kapitálu, výchovných stylů a hodnot, jakých kladou na školu a budoucí práci potomků.

« Teorie pro všechny »

»

Názory veřejnosti na zdravotní systém a spoluúčast pacientů v České republice

Klíčová slova: veřejné mínění, zdravotnictví

Zdravotnictví a změny v něm jsou oblastí politiky, která se dotýká všech občanů a v zásadě všichni mají osobní zkušenost se zdravotním systémem nebo léčbou. Názory na systém zdravotnictví, problémy v něm a na opatření ke zlepšení, jsou proto nedílnou součástí pravidelných šetření Centra pro výzkum veřejného mínění.

Spokojenost se zdravotním systémem České republiky je zkoumána již téměř desetiletí. V posledním výzkumu z prosince 2010 byly podíly spokojených a nespokojených téměř vyrovnané, i když mírně převládala nespokojenost (32 % ku 36 %). Ovšem vzhledem k tomu, že respondenti odpovídají pomocí pětibodové škály, je zastoupena i početná skupina těch, kteří volí střední variantu *ani spokojen, ani nespokojen*, přičemž v posledním výzkumu jich byla necelá třetina (31 %). Česká veřejnost je tak při posuzování zdravotního systému rozdělena na tři zhruba stejně velké skupiny spokojených, nespokojených a těch, kteří situaci hodnotí půl na půl, něco je dobré, něco špatné. Mínění obyvatel však nebylo vždy takto vyrovnané. V roce 2002, kdy byla tato otázka položena poprvé, poměrně výrazně převládala spokojenost (41 %) nad nespokojeností (19 %), zhruba dvě pětiny lidí se přiklonily ke střední variantě. Tato míra spokojenosti byla zároveň nejvyšší za celou dobu měření. V následujících dvou letech, 2003 a 2004, o něco poklesla na 35 % resp. 36 % a od roku 2005 se drží zhruba na stejné úrovni (s výjimkou roku 2008, kdy o něco klesla k 27 %). Zatímco spokojenost tak lze charakterizovat po úvodních změnách jako poměrně stabilní v posledních letech, ve vývoji nespokojenosti dochází k výraznějším změnám. Na začátku měření v roce 2002 byla zaznamenána vůbec nejmenší nespokojenost se zdravotním systémem z celé řady šetření. Poměrně malý, přibližně pětinový podíl nespokojených hned v následujícím roce narostl na významnější, zhruba třetinový, aby se v roce 2004 opět zmenšil, ovšem nikoliv na původní úroveň, ale jen mírně - na 27 %. Poté se podíl nespokojených v letech 2005 a 2006 vrátil k jedné třetině, aby posléze až do roku 2008 vystoupal nad dvě pětiny. V posledních dvou letech pak setrvává mírně nad jednou třetinou. Z vývoje spokojenosti a nespokojenosti se zdravotním systémem v průběhu let měření je

patrné, že citlivějším indikátorem změny ve veřejném mínění je v tomto případě spíše nespokojenost. Výrazněji reaguje na aktuální události, přičemž změny jsou viditelné zejména v proměnách podílů nespokojených a těch s nevyhraněným postojem *ani spokojen, ani nespokojen*.

Obecná spokojenost se zdravotním systémem je důležitým ukazatelem, avšak rovněž zajímavé je zjistit, které z oblastí systému jsou vnímány jako více a které jako méně problematické. Posledních pět let jsou pravidelně zjišťovány názory na sedm vybraných oblastí zdravotnictví, přičemž respondenti mají za úkol vyjádřit se, zda v nich spatřují problémy *velmi velké, velké, malé* nebo *žádné*. Vzhledem k tomu, že varianta *žádné* problémy je poměrně kategorická a definitivní, není u většiny oblastí v odpovědích příliš zastoupena (jednotky procent). Výjimkou jsou pouze dvě oblasti, kde tvoří významnější podíl, a to dostupnost zdravotní péče a vztah mezi lékaři a pacienty (18 %, resp. 15 % v šetření z prosince 2010). Vzhledem k tomu, že jisté, byť třeba malé problémy jsou spatřovány minimálně čtyřmi pětinami občanů ve všech oblastech, závažnost situace je dobré rozlišovat na základě podílů odpovědí o *velkých* a *velmi velkých* problémech. Zřejmě pak nepřekvapí, že oblasti, kde je přesvědčení o absenci problémů nejsilnější, jsou zároveň oblastmi, které jsou vnímány nejméně problematicky - přibližně polovina lidí v nich spatřuje *malé* problémy, zhruba pětina *velké* a jen minimum problémy *velmi velké*. Naopak za nejproblematictější oblast je setrvale považováno financování veřejného zdravotnictví, a to s určitým odstupem od ostatních oblastí (v roce 2010 zde 78 % lidí vidí *velmi velké* nebo *velké* problémy), následují hospodaření s léky a fungování pojišťoven, které jsou zhruba na stejné úrovni (59 %, resp. 55 % v prosinci 2010). S jistým odskokem pak následují objem poskytovaných služeb a kvalita péče (obojí 38 % v posledním šetření). Potíže českého zdravotnictví tedy veřejnost nespátřuje primárně v péči, ať jde o její dostupnost, kvalitu, nebo objem, i když ani tyto oblasti nejsou vnímány jako bezproblémové, ale zejména v ekonomické stránce, ve financování, hospodaření s léky a fungování pojišťoven. Uvedené mínění je přitom poměrně stabilní. V každoročních šetřeních od roku 2006 se pořadí „problémovosti“ daných oblastí nemění.

Vzhledem k tomu, že obyvatelé České republiky považují financování za největší potíže zdravotnictví, je zajímavé podívat se, jak nahlízejí na spoluúčast pacientů, která je s tímto problémem ve veřejné diskusi spojována. Zřejmě nepřekvapí, že při obecné otázce na zavedení poplatků ve zdravotnictví, většina lidí projevuje nesouhlas. Oproti prvnímu šetření v roce 2008 však toto odmítnutí mírně oslabilo ze 70 % na úroveň 63 % či 62 % v letech 2009 a 2010. Náhled na jednotlivé poplatky však není stejný a lidé mezi nimi viditelně rozlišují. Podle výzkumu z prosince 2010 má nejvyšší podporu připlácení na stravu a lůžko při pobytu v nemocnici, s čímž souhlasí téměř polovina

populace (47 %), naopak polovina to odmítá. Na poplatek za návštěvu u lékaře již není nazíráno tak příznivě, souhlasí s ním přibližně třetina veřejnosti, dvě třetiny jsou opačného názoru. Nejméně souhlasu lidé projevují u poplatku za položku na receptu, kde kladný postoj vyjadřuje 13 %, naopak výrazná většina (85 %) s tímto druhem platby nesouhlasí. Co se týče zvažovaného poplatku za návštěvu specialisty, pokud nebyla doporučena praktickým lékařem, převažuje u ní nesouhlas (59 %), avšak podíl těch, kteří se k této platbě staví kladně, není zanedbatelný (36 %). Trochu odlišným typem spoluúčasti je větší připlácení za léky (v otázce bylo připlácení v závislosti na ceně léků). Ani tento typ spoluúčasti se však nesetkal s příliš velkou podporou (18 % souhlasí, 77 % nesouhlasí).

Názory na funkci a důsledky poplatků ve zdravotnictví byly ve výzkumech zjišťovány pomocí souhlasu či nesouhlasu s předloženými výroky. Tato tvrzení byla konstruována podle toho, jak se o poplatcích mluvilo ve veřejné diskusi, tedy podle argumentů politiků či médií. Podle vyjádřeného souhlasu či nesouhlasu jsou poplatky ve zdravotnictví veřejností nazírány především jako neúměrná finanční zátěž, a to zejména pro sociálně slabé občany (72 % kladných odpovědí v roce 2010), ale v druhé řadě i pro všechny občany (41 % souhlasných odpovědí v roce 2010). V případě regulační funkce je veřejnost rozdělena v názoru, zda ji poplatky zajišťují. Uvedená funkce je reprezentována dvěma výroky: poplatky účinně zamezují zbytečným návštěvám lékařů a poplatky zmenšují plýtvání léky. O tom, že poplatky účinně zamezují zbytečným návštěvám je v posledním výzkumu přesvědčeno 46 % občanů, opačného mínění je 48 %. U poplatků v lékárnách, které by měly zmenšit plýtvání léky, již o trochu převažuje mínění o nefunkčnosti (41 % souhlasných odpovědí ku 51 % nesouhlasných). Je zajímavé, že tyto názory na funkci a důsledky poplatků neprocházejí zásadnějším vývojem v čase a ve třech uskutečněných šetřeních v letech 2008, 2009 a 2010 jsou až na drobné změny v zásadě stabilní.

Rozdíly v názorech na otázky zdravotního systému a spoluúčasti pacientů se systematicky projevují v souvislosti s životní úrovní, zdravotním stavem, ale i věkem. Obecnou spokojenost se zdravotním systémem častěji vyjadřují lidé s dobrou životní úrovní, dobrým zdravotním stavem a spíše lidé mladší, se stoupajícím věkem se snižuje podíl spokojených a zvyšuje podíl nespokojených. Při hodnocení problematickosti jednotlivých oblastí jsou to lidé se špatnou životní úrovní a špatným zdravotním stavem, kteří častěji označují problémy za *velké*, či *velmi velké*. V mínění ohledně spoluúčasti pacientů jsou to občané s dobrou životní úrovní a dobrým zdravotním stavem, kteří daným opatřením (poplatkům) projevují větší míru podpory. Co se týče funkce a důsledků plateb, lidé starší 60 let častěji uvažují o poplatcích jako o neúměrné finanční zátěži pro sociálně slabé, i pro všechny občany, podobně i obyvatelé

deklarující špatnou životní úroveň nebo špatný zdravotní stav. O fungujícím regulačním účinku jsou ve větší míře přesvědčeni lidé s dobrou životní úrovní a dobrým zdravotním stavem, naopak, s tím, že poplatek u lékaře zamezuje zbytečným návštěvám, o něco více nesouhlasí lidé starší 60 let.

Literatura:

Tabery, P. 2011. *Česká veřejnost o zdravotnictví*. Tisková zpráva CVVM, 1. 2. 2011. Praha: SOÚ AV ČR.

Tabery, P. 2011. *Názory obyvatel na poplatky ve zdravotnictví a jiná vybraná opatření*. Tisková zpráva CVVM, 1. 2. 2011. Praha: SOÚ AV ČR.

Paulína Tabery

paulina.tabery@soc.cas.cz

»

Krise ve zdravotnictví očima veřejnosti

Klíčová slova: veřejné mínění, zdravotnictví

V posledních měsících byla jedním z hlavních témat veřejné diskuze tzv. krize ve zdravotnictví. Lékařský odborový klub – Sdružení českých lékařů (LOK-SČL) vyhlásil kampaň Děkujeme, odcházíme, jejímž cílem bylo „zavedení jednotné mzdové normy pro lékaře tak, aby základní plat bez přesčasů odpovídal 1,5 – 3 násobku průměrné mzdy, a zrušení stávajícího systému postgraduálního vzdělávání [Výzva lékařů]. K této akci se postupně podáním výpovědi připojily necelé čtyři tisíce lékařů. Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., zařadilo do únorového šetření, tedy v době, kdy ještě nebylo známo, jak celá situace dopadne, otázky mapující postoje a názory občanů na průběh zmiňované krize. V těchto dnech, zdá se, krize ve zdravotnictví končí. Příspěvek je tak rekapitulací toho, jak veřejnost v průběhu této krize hodnotila požadavky lékařů a působení jednotlivých aktérů – lékařů, ministerstva zdravotnictví, lékařských odborů a dalších.

Při obecném hodnocení platů lékařů pracujících v nemocnicích třetina dotázaných uznala, že vzhledem k tomu, jakou tito lékaři vykonávají práci, je jejich finanční ohodnocení „spíše nízké“. Ke krajní variantě, tedy k „příliš nízkému“ finančnímu ohodnocení, se přiklonilo dalších sedm procent dotázaných. Mezi veřejností však převládá názor, že finanční ohodnocení nemocničních lékařů jejich práci odpovídá. Toto stanovisko zastávají téměř dvě pětiny dotázaných. Za příliš vysoké či spíše vysoké

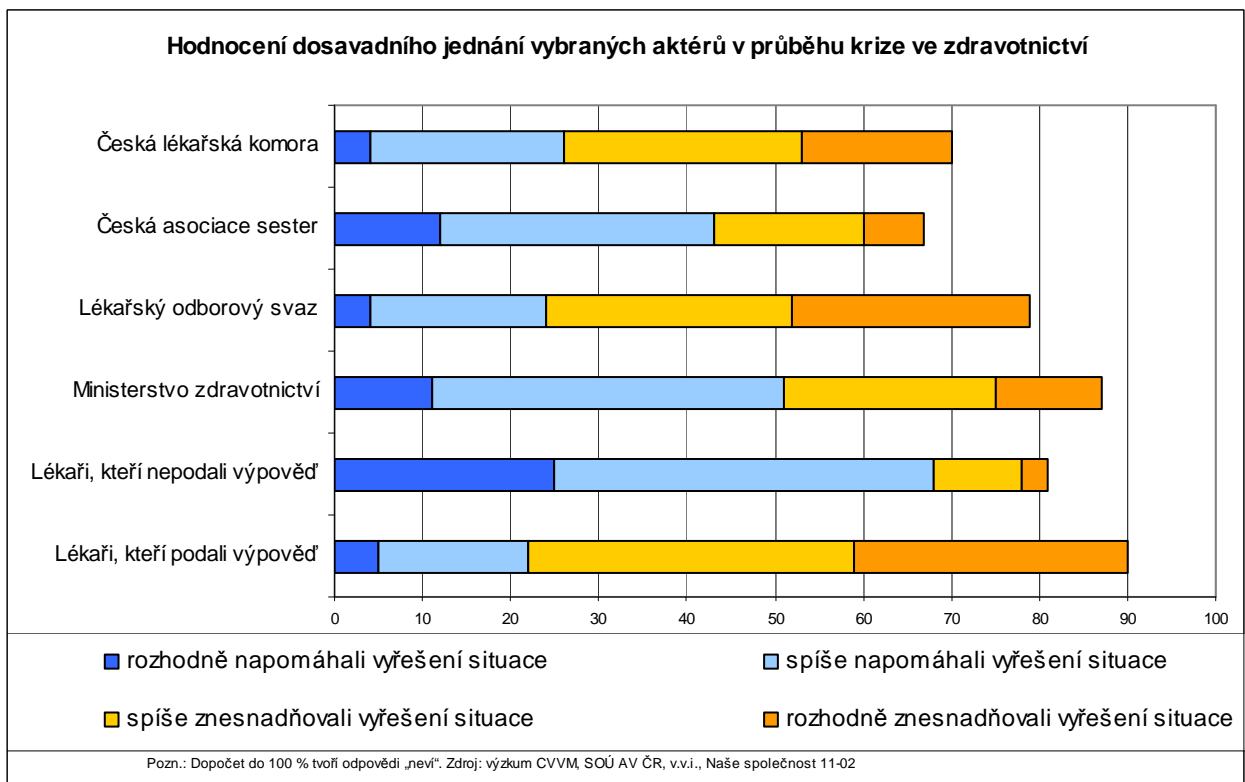
považuje platy lékařů z nemocnic celkem 8 % dotázaných.

Do hodnocení platů lékařů významně vstupuje osobní zkušenost s rolí pacienta zastoupená ve výzkumu spokojeností s lékařskou péčí. U lidí, kteří vyjadřují s lékařskou péčí spokojenost, nalézáme větší pravděpodobnost, že budou platy nemocničních lékařů považovat za nízké a naopak, nespokojeným „pacientům“ se platy lékařů vzhledem k vykonávané práci zdají častěji spíše či příliš vysoké. Stejná závislost platí také u obecné spokojenosti se zdravotním systémem v České republice, tedy spokojení častěji považují platy lékařů za nízké, nespokojení za vysoké. Při pohledu na prosté frekvence však zjistíme, že určitá část veřejnosti mezi systémem zdravotnictví a lékařskou péčí rozlišuje. Zatímco s lékařskou péčí je spokojena (spíše + rozhodně) více než polovina dotázaných, se zdravotním systémem pouze třetina účastníků výzkumu. Neutrální variantu vyjádřila v obou případech shodně zhruba třetina dotázaných. V negativním hodnocení nalézáme opět poměrně velký rozdíl, kdy s lékařskou péčí vyjádřilo nespokojenost (spíše + rozhodně) 17 % a se systémem zdravotnictví 36 % dotázaných.

Vedle hodnocení poměru lékařského platu k vykonávané práci, bylo zjišťováno, jak veřejnost vnímá finanční ohodnocení lékařů vzhledem k platovým podmínkám v České republice. V této souvislosti považuje odměny lékařů za nepřiměřeně nízké pětina, za přiměřeně polovina a za nepřiměřeně vysoké desetina občanů.

Vzhledem k tomu, že většina Čechů považuje příjmy nemocničních lékařů za přiměřené jak jejich práci, tak celkovým platovým podmínkám v zemi, nepřekvapuje, že největší podporu získala varianta řešení situace, podle které by lékaři měli přijmout závazek vlády řešit situaci v budoucnu a ze svých požadavků ustoupit. V součtu odpovědí spíše ano a rozhodně ano podpořily zmíněnou variantu řešení situace kolem požadavků lékařů a jejich záměru odejít z nemocnic více než dvě třetiny dotázaných. Naopak v přistoupení vlády na požadavky lékařů viděla v první polovině února řešení pouze třetina dotázaných (opět v součtu odpovědí spíše ano a rozhodně ano). Nechat lékaře ve výpovědi odejít z nemocnic a jejich místa obsadit zájemci ze zahraničí považovala za řešení situace slabá třetina dotázaných. Respondenti měli možnost vyjádřit se ke každé variantě zvláště, součet četností souhlasných odpovědí u výše popisovaných scénářů řešení krize tak činí více než sto procentních bodů.

Následující graf znázorňuje hodnocení jednotlivých aktérů krize, konkrétně to, jakým způsobem a zda přispívali k vyřešení celé situace. Jako aktéři, kteří k řešení krize napomáhají, byli většinově hodnoceni lékaři, kteří nepodali výpověď, spolu s ministerstvem zdravotnictví a asociací sester. U lékařů ve výpovědi, lékařské komory a odborů převažovalo mínění, že vyřešení situace znesnadňují.

I když v některých komentářích byla krize interpretována jako boj „levicových“ odborů s „pravcovou“ vládou, veřejnost se v názorech na krizi ve zdravotnictví podle stranických preferencí neliší. Výjimku tvoří pouze podpora potenciálních voličů strany TOP 09 „svému“ ministru, lépe řečeno jím vedenému ministerstvu zdravotnictví. Lidé, kteří uvedli, že by v případných volbách volili jmenovanou stranu, statisticky významně častěji než ostatní označovali ministerstvo zdravotnictví za aktéra, který rozhodně napomáhá vyřešení situace.

I když nezanedbatelná část veřejnosti považuje platy lékařů v nemocnicích za nízké vzhledem k tomu, jakou vykonávají práci, většinově převládá názor, že lékaři jsou odměňováni přiměřeně. Forma protestu proti situaci ve zdravotnictví zřejmě nenašla u české veřejnosti většinové pochopení. Počátkem února, tedy v době, kdy ještě nebylo jasné, zda protestující lékaři své výpovědi ze zaměstnání stáhnou či ne, vyjadřovali občané nejčastěji názor, že lékaři by měli ze svých požadavků ustoupit. Lékaři, kteří podáním výpovědi z nemocnic podpořili iniciativu Děkujeme, odcházíme, byli převážně vnímáni jako ti, kteří vyřešení krize ve zdravotnictví znesnadňují.

Literatura:

Výzva lékařů Děkujeme, odcházíme nabírá na obrátkách [online]. Tisková zpráva. Vydáno 15. 9. 2010 [cit. 22. 2. 2011]. Dostupné z: <http://www.dekujeme-odchazime.cz/clanek/vyzva-lekaru-dekujeme-odchazime-nabira-na-obratkach>

Gabriela Šamanová

gabriela.samanova@soc.cas.cz

»

Postoje Čechů k jiným národnostem a zemím

Klíčová slova: veřejné mínění, národnosti

V listopadu a v prosinci 2010 se ve výzkumech CVVM objevily tři baterie otázek, které zkoumaly sympatie českých občanů k různým národnostem a také k různým zemím a zjišťovaly to, jak občané hodnotí vztahy ČR s vybranými státy. [Červenka 2010a, 2010b, 2011] Jako nejsympatičtější jiná národnost i stát, s nímž podle největšího podílu respondentů má Česká republika nejen dobré, ale dokonce velmi dobré vztahy, z šetření jednoznačně vyšli Slováci a Slovensko. Mezi národnostmi či státy, ke kterým čeští občané vyjadřovali více či méně převážně sympatie, byli dále Francouzi, Švédové, Angličané, Rakušané, Poláci, Řekové, Američané, Japonci, Maďari a Indové, respektive Francie, Velká Británie, Rakousko, Polsko, Spojené státy, Japonsko, Německo a Maďarsko. Z do výzkumu zařazených národností pak trochu hůře na tom u Čechů jsou podle míry sympatií Litevci a Rusové, za kterými s určitým odstupem následují v těsném kontaktu Srbové, Ukrajinci a Číňané, pak Izraelci, Turci a Kurdové a nakonec poměrně výrazně vzadu s navzájem podobným hodnocením Afghánci, Palestinci a Iráčané. Mezi státy měly slabší pozici Rusko, Kuba, Ukrajina, Čína a Izrael. U většiny zemí zařazených do baterie týkající se hodnocení vzájemných vztahů s Českou republikou pak převažovalo zcela jednoznačně kladné hodnocení, což byl případ Polska, Německa, Maďarska, Velké Británie,

USA, Francie, Rakousko i Itálie a v menší míře rovněž Rusko. Také v hodnocení vztahů ČR s Čínou mírně převažovalo pozitivní hodnocení a v případě Izraele byly podíly příznivého a nepříznivého hodnocení vztahů vyrovnané. Jediným státem zařazeným do výzkumu, se kterým má ČR podle převládajícího mínění svých občanů špatné vztahy, je Írán. V následujícím textu se pokusíme výsledky šetření rozebrat trochu hlouběji.

Nejprve se ale krátce zastavme u jednoho metodologického a interpretačního problému spojeného s měřením sympatií k jiným národnostem a státům, jak je již řadu let opakovaně realizováno ve výzkumech CVVM. Jak u národností, tak u států je zde používána otázka se specifickou škálou, v případě národností sedmibodovou, u států pak pětibodovou, jejíž kategorie jsou výslovně definovány pouze v krajních bodech, které představují polohy „velmi sympatičtí“ a „velmi nesympatičtí“ u příslušníků jednotlivých národností, respektive „velmi sympatická“ a „velmi nesympatická“ u zemí. Existuje přitom nevyřčený předpoklad, že taková škála je symetrická se střední hodnotou reprezentující jakousi neutrální polohu odpovídající např. slovnímu popisu „ani sympatičtí, ani nesympatičtí“ a že číselné hodnoty na škále bližší poloze „velmi sympatičtí“ představují pozitivní vyjádření sympatií, zatímco body ležící v opačné části vyjadřují nesympatii, respektive antipatii.

Tento předpoklad ovšem nemusí ve skutečnosti zcela platit, i když nepochybně velká část respondentů a nejspíš většina z nich dotčnou škálu přesně takto chápe a přizpůsobuje tomu své odpovědi. Praktické zkušenosti z výzkumů u jiných otázek ovšem ukazují, že přítomnost či naopak absence slovního popisu všech bodů uvnitř škály mohou mít výrazný vliv na rozložení odpovědí [1]. Odpovědi na tutéž otázku v jinak identické škále bývají v případě, že její vnitřní body nejsou sémanticky explicitně stanoveny, často rozloženy poněkud rovnoměrněji mezi všechny její jednotlivé kategorie, než tomu bývá v případech, kdy naopak jsou všechny kategorie v rámci dané škály slovně popsány, a celkový poměr odpovědí na jedné a druhé straně škály se může podstatně lišit. Vzhledem k tomu, že tyto škály dobře diferencují odpovědi respondentů, jsou u různých otázek v sociologických výzkumech (kde navíc zpravidla primárně ani tak nejde o elementární popis a interpretaci toho, co respondenti uvedli na nějakou konkrétní otázku, ale o rozdíly v rámci souboru a o vzájemné souvislosti mezi různými veličinami) značně oblíbené a rozšířené, přičemž často mívají i víc kategorií než jen pět či sedm. Na druhou stranu ovšem s sebou přinášejí určitou nejistotu ohledně toho, co přesně individuální odpovědi jednotlivých respondentů znamenají. Situace může být o to komplikovanější, pokud respondent neodpovídá na jednu izolovanou otázku, ale na baterii s vyšším počtem položek, protože tady jeho odpovědi v rámci dané škály neovlivňuje jen jeho absolutní postoj k určité položce, ale i

vzájemné srovnání a relace postojů ke všem ostatním položkám v baterii. V našem konkrétním případě může jít např. o to, že volba pátého bodu na sedmibodové škále sympatií k vybraným národnostem u Indů může znamenat, že dotyčnému jsou Indové v absolutním vyjádření „spíše nesympatičtí“ nebo něco takového, ale stejně tak to může znamenat pouze to, že větší sympatie než k Indům pociťuje k těm národnostem, které zařadil do bodů jedna až čtyři. Proto může být trochu ošidné interpretovat výsledky u jednotlivých národností, vyjádřené např. váženým průměrem, jako převažující sympatie či nesympatie podle toho, zda se vážený průměr pohybuje pod či nad středem škály.

Abychom poodhalili to, jaké základní dimenze hrají roli při utváření postojů k jiným národnostem, pokusili jsme se na aktuální data podívat optikou faktorové analýzy. Z několika vyzkoušených řešení se jako explanačně nejsoudržnější zdá být to [2], které extrahovalo tři faktory, jež jednotlivé národnosti rozdělily podle vypočtených faktorových zátěží následujícím způsobem. První faktor sdružil národnosti mimoevropské, případně východoevropské, které obvykle nebývají řazeny k ekonomicky vyspělému, demokratickému a politicky stabilnímu Západu a které se vesměs pohybovaly v žebříčku sympatií v jeho dolní části. Nejvýrazněji se na jeho tvorbě podíleli Iráčané, Palestinci a Afghánci s faktorovými zátěžemi přes 0,8, ale vedle nich to byli také Turci, Kurdové, Číňané, Izraelci, Srbové, Ukrajinci nebo Litevci, u nichž se tato hodnota pohybovala v rozmezí od 0,65 do 0,8. O něco méně výrazně, avšak stále s faktorovými zátěžemi nad 0,5, tu figurovali i Indové, Rusové či Japonci, v menší míře pak také Maďari nebo Řekové. Druhý faktor dohromady spojil národnosti, které představují právě onen „vyspělý Západ“: Angličany, Rakušany, Francouze, Švédy, Američany a s nižší faktorovou zátěží mezi 0,4 a 0,5 i Němce a Japonce. Zde je patrný jistý posun proti roku 2003, kdy faktorová analýza u stejné otázky extrahovala typově shodné faktory, ovšem v druhém faktoru představujícím „vyspělý Západ“, byli Japonci reprezentováni jednou z nejvyšších faktorových zátěží a mezi těmito národy tehdy jednoznačně figurovali i Řekové. [Chludilová 2003] Třetí faktor pak spojuje národy geograficky, historicky a případně etnicky blízké Čechům, když kromě Čechů samotných zde byli Slováci, Poláci, Rusové, Maďari, Ukrajinci, Němci a částečně také Srbové.

Pokud jde o historický vývoj postojů Čechů k jiným národnostem a zemím, za zmínku zde stojí jeden výrazný trend, který se postupně prosazoval v průběhu 90. let 20. století a na počátku uplynulé dekády a který v podstatě vyústil až do současného stavu. Krátce po pádu komunismu sympatie Čechů k jiným zemím charakterizovala mimořádně vysoká přichylnost k „západním“ státům, jako USA, Velké Británii, Francii či Rakousku, v menší míře pak i k Německu, byť ve vztahu s ním vždy určitou roli hrálo trvalé napětí okolo Benešových dekretů.

Sympatie k těmto zemím kulminovaly již na začátku či během první poloviny 90. let, aby následně stagnovaly a v některých případech zřetelně opadly, jakkoli vždy zůstaly jednoznačně převážně kladné. Naopak na své postkomunistické sousedy, Polsko a Maďarsko, Češi zpočátku nahlíželi poněkud svrchu a ani Slováci či Slovensko po rozdělení společné federace zdaleka nefigurovali na čele žebříčku sympatií. To se ale během 90. let změnilo a na přelomu tisíciletí už stálo Slovensko v čele a i obě další země tzv. Visegrádské čtyřky byly relativně v popředí. Zejména v případě Maďarska a Maďarů sice došlo v posledních pěti letech k opačnému posunu, ale i tak v postoji Čechů k nim jasně převažují pozitivní emoce.

Literatura:

Čadová, N., Paleček, M. 2006. *Jak je v Česku vnímána práce*. Praha: SOÚ AV ČR.

Červenka, J. 2010a. *Občané o vztazích ČR s některými zeměmi – listopad 2010*. Tisková zpráva CVVM, 21. 12. 2010. Praha: SOÚ AV ČR.

Červenka, J. 2010b. *Sympatie české veřejnosti k některým zemím – listopad 2010*. Tisková zpráva CVVM, 21. 12. 2010. Praha: SOÚ AV ČR.

Červenka, J. 2011. *Vztah Čechů k vybraným národnostem - prosinec 2010*. Tisková zpráva CVVM, 31. 1. 2011. Praha: SOÚ AV ČR.

Chludilová, I. 2003. *Náš vztah k jiným národnostem*. Tisková zpráva CVVM, 11. 3. 2003. Praha: SOÚ AV ČR.

[1] Názorný příklad, který se týkal otázky na spokojenost s prací zjišťované na sedmibodové škále, je popsán v publikaci „Jak je v Česku vnímána práce“ [Čadová, Paleček 2006, s 66]

[2] Řešení s rotací varimax a eigenvalue větší než 1,2. Míra vyčerpané variance činila 58,6 %, z toho po rotaci 30,2 % připadalo na první, 15,7 % na druhý a 12,7 % na třetí faktor.

Jan Červenka

jan.cervenka@soc.cas.cz

»

Vzpomínky na komunistickou minulost

Klíčová slova: komunismus, veřejné mínění

Historická paměť se váže k rozličným identitám, a tudíž základním životním hodnotám a kognitivním procesům jak sociálních kolektivit, tak jednotlivců, nikoliv k „národu“ resp. veřejnosti jako celku. Veřejnost je totiž de facto

jen mechanicky a obrazně sjednoceným agregátem jednotlivců a veřejné mínění, které se vzpírá univerzálnímu přetlumočení, pak můžeme obecně definovat jako rozptýlené a časově determinované stavy vědomí (mínění) politické obce. Ve veřejnosti se proto vyskytují nejrůznější podoby historické paměti, které se odvíjejí od rozmanitosti politických a sociálních identit členů příslušné pospolitosti.

Historik Michal Kopeček [2006] trefně upozorňuje, že ani ve vztahu ke komunismu neexistuje cosi jako závazná, homogenní nebo alespoň konzistentní paměť národa, naopak existuje pluralita historických pamětí a komunistické období není nezanedbatelnou částí společnosti vnímáno jako nediferencovaný, jednoznačně uchopitelný celek, nediferencovaná totalita. Veřejné mínění se v této souvislosti vskutku neprojevuje v dichotomických kategoriích typu totalita versus demokracie, spravedlnost a nespravedlnost, svoboda a útlak. Veřejnost zkrátka „nemluví“ ostře dualistickým jazykem, přičemž jakási normativní jednota a integrita národa a jeho paměti je do značné míry mýtem.

Srovnání současnosti a éry před rokem 1989

Následující text představuje vybrané výsledky rozsáhlého sociologického šetření, které provedlo Centrum pro výzkum veřejného mínění Sociologického ústavu AV ČR, v.v.i., (CVVM) ve dnech 31. 8. – 7. 9. 2009 a které podrobně mapovalo postoje a mínění veřejnosti k tématům, které se dotýkaly dvacátého výročí listopadové revoluce v roce 1989 [Kunštát 2010].

Při obecném hodnocení situace před sametovou revolucí a dnes, po dvaceti letech demokratické transformace, se největší podíl českých občanů (45 %) přiklání k názoru, že v dnešní době jsou poměry lepší. Další třetina zaujímá nevyhraněný postoj, což znamená, že neurčují, zda je situace lepší teď nebo před sametovou revolucí, a 14 % obyvatel se domnívá, že situace před listopadem 1989 byla jednoznačně lepší.

Ukazatelem, podle kterého se názory diferencují nejvíce, je zde věk. Mladší lidé ve věkových kategoriích do 45-ti let zastávají názor, že před listopadem 1989 byly poměry lepší ve skutečně mizivé míře. Naopak u obyvatel starších 45-ti let již tento podíl není zanedbatelný a v případě skupiny lidí starších 60-ti let se blíží jedné třetině. Neznamena to však, že by se mladší ročníky výrazně více klonily k názoru, že situace je dnes lepší, tento názor zastává přibližně stejný podíl dotázaných ve všech skupinách. U lidí do 30 let je totiž výrazněji zastoupena neznalost poměrů, neschopnost situaci zhodnotit (odpovědi „neví“).

Rozdíly v hodnocení před- a polistopadové situace jsou viditelné také s ohledem na vzdělání. Lidé s vyšším dosaženým vzděláním, maturitou nebo vysokou školou, ve velmi malé míře zastávají názor, že by předlistopadové poměry byly lepší. Se vzrůstajícím vzděláním lze také pozorovat posilování mínění, že situace

dnes je příznivější. V kategorii základního vzdělání je patrný vyšší podíl odpovědí „neví“, což souvisí právě s věkem dotazovaných: jsou to většinou mladí lidé, kteří nemají ukončené středoškolské vzdělání.

Také lidé s různou životní úrovní se k této otázce staví odlišně. Občané deklarující dobrou životní úroveň své domácnosti jsou v mnohem větší míře přesvědčeni, že dnešní poměry jsou lepší, naopak u obyvatel se špatnou životní úrovní je možné pozorovat značný podíl těch, kteří zastávají názor, že před revolucí v roce 1989 byla situace lepší. Z hlediska politických postojů jsou to především stoupenci KSČM, kteří označují poměry před listopadem za lepší a ve velmi malé míře vidí pozitivněji dnešní situaci.

Abychom lépe rozkryli do jaké míry ambivalentní postoje k fundamentální politické změně před dvaceti lety, podívejme se, jak lidé porovnávají svůj současný život se situací před listopadem 1989 v některých konkrétních vybraných aspektech. Vzhledem k tomu, že obyvatelé České republiky měli posuzovat svou vlastní situaci, byly do analýzy zahrnuty pouze názory lidí, kterým v roce 1989 bylo 15 a více let.

Bezmála konsensuálně jsou hodnoceny jako lepší než před listopadem 1989 taková hlediska života, která lze spojit s hodnotami svobody a občanských práv: jsou to přístup k informacím (80 % odpovědí „spíše + rozhodně lépe“), možnost cestovat (77 %), možnost svobodně žít (72 %) a možnost otevřeně říkat své názory (65 %). Lépe než před sametovou revolucí jsou do značné míry vnímány i přístup ke kultuře (55 %), životní úroveň (51 %), soukromý život (45 %) a osobní pohoda (44 %).

Ovšem u těchto položek již nalezneme také značný podíl těch, kteří volí neutrální variantu odpovědi, tedy že jejich situace v konkrétní oblasti není ani lepší, ani horší. Uvedené platí také pro volný čas, nebo společenské postavení, ale také, a to je velmi důležité, pro možnost ovlivňovat dění jak v místě bydliště, tak politickou situaci v celé společnosti (u obojího je vidět přibližně dvoupětinový podíl těch, kteří svou dnešní situaci nevidí ani lépe, ale ani hůře než tu předlistopadovou).

Převažující záporné hodnocení dnešní doby ve srovnání s komunistickou érou se objevuje především u oblastí, které jsou spojené se sociálním zabezpečením, jako jsou pracovní uplatnění (40 % odpovědí „spíše + rozhodně hůře“), pocit sociální jistoty (63 %), zabezpečení ve stáří (53 %), ale i s obecným pocitem bezpečí (49 %).

Z hlediska základních sociodemografických charakteristik se v hodnocení jednotlivých oblastí projevuje tendence mladších lidí ve věku od 35-ti do 45-ti let ve větší míře odpovídat, že dnešní situace je u nich lepší, u obyvatel starších 60-ti let pozitivní nazírání nalezneme méně často. Podobně lidé s vyšší formálním vzděláním, zejména vysokoškolským, hodnotí situaci v daných oblastech v dnešní, polistopadové, době jako lepší než lidé s nižším vzděláním. Nejvýraznější jsou však rozdíly v hodnocení

podle životní úrovně, kdy lidé deklarující dobrou životní úroveň ve výrazně vyšší míře hodnotí dnešní poměry u všech položek pro sebe jako lepší ve srovnání s lidmi se špatnou životní úrovní. Z hlediska politických postojů jsou to především příznivci KSČM, kteří v mnohem menší míře vidí svůj dnešní život ve vybraných oblastech jako lepší a kloní se spíše k negativním variantám odpovědí.

Z časového srovnání v průběhu posledních cca 10 let plyne, že v názorech lidí, kterým v roce 1989 bylo 15 a více let, postupem času posiluje kladná varianta odpovědí, tedy přesvědčení, že v dnešní době je situace v nejrůznějších oblastech lepší (i když to nutně neznamená, že v dané oblasti tento názor převažuje – příkladem může být třeba obecný pocit bezpečí).

Demokracie nebo komunistický systém?

Z obecného komparativního hodnocení politického systému před rokem 1989, v 90. letech, současného politického systému a očekávání, jaký bude náš politický systém za 10 let, vyplývá, že nejhůře je vnímán politický systém před rokem 1989, který považuje za dobrý („velmi + spíše dobrý“) pouze 15 % dotázaných. Zajímavé je, že ani mezi příznivci KSČM není hodnocení minulého režimu zcela jednoznačné. V rámci této skupiny považuje minulý režim za „velmi dobrý“ 12 % a dalších 50 % za „spíše dobrý“. Naopak nejvíce kriticky se k minulému režimu staví lidé středního věku, lidé s vyšším vzděláním a voliči pravice. U nejmladší generace je vysoký podíl nerozhodných (mezi respondenty mladšími 30-ti let více než třetina „neví“). Současný politický systém hodnotí vcelku očekávaně lépe příznivci pravice a stran politického středu. Podobně jsou směřem do budoucna neoptimističtější stoupenci ODS (54 % „velmi + spíše dobrý“) a TOP 09 (51 %). Naopak nejskeptičtější se vyjadřují voliči KSČM (5 %) a ČSSD (22 %).

Současně si většina lidí návrat komunistického režimu nepřeje: během posledních deseti let podíl této „antikomunistické“ většiny osciloval kolem 80 %. S obnovením komunistického panství souhlasí průběžně 12 až 15 % populace, častěji se jedná o lidi starší 60 let (v posledním šetření 27 %) a dle očekávání zejména stoupenci KSČM (77 %). Údaj u komunistických voličů ovšem můžeme vnímat také z opačné perspektivy: téměř čtvrtina z nich by si návrat ke komunismu nepřála.

Legitimizační strategie české demokracie a nových politických elit se opírala o jednoznačné odmítnutí komunistické minulosti jako celku. Sociologické výzkumy ovšem naznačují, že pohled veřejnosti na *ancien régime* je nepoměrně strukturovanější. A určitým viditelným potvrzením tohoto paradoxu je legální existence a hlavně překvapivá životnost nereformované komunistické strany, tedy politického subjektu s rodokmenem v totalitní státostraně a se stabilně vysokým počtem „věřících“ i protestních voličů.

Literatura:

Kopeček, M. 2006. *Paměť národa new style*. Lidové noviny, 18. 11. 2006.

Kunštát, D. 2010 *Pluralita paměti a komunistická minulost: Česká veřejnost a její reflexe roku 1989 a polistopadového vývoje*. Naše společnost (8) 1: 29-39.

Daniel Kunštát

daniel.kunstat@soc.cas.cz

»

Počátky průzkumů veřejného mínění

Klíčová slova: veřejné mínění, historie

Průzkumy veřejného mínění, jak je dnes po technické stránce povětšinou známe, jsou v podstatě novodobou záležitostí. Okamžik jejich vzniku je poměrně přesně datovatelný a klade se do 30. let 20. století, kdy se ve větším měřítku začalo využívat vědecky založených přístupů ke zkoumání jednání a postojů obyvatel. Jejich předchůdce lze ovšem sledovat už podstatně dříve, když se připomínají takové skutečnosti jako provádění střepeňových soudů ve starověkých Athénách nebo organizace síť informátorů o náladách obyvatelstva ve Francii a Anglii od 18. století.

Bezprostředním předchůdcem průzkumů pak byla tradice nezávazných hlasování v rámci politických stran, pořádaných za účelem získání poznatků k dalším politickým krokům. Tato tzv. slaměná hlasování mají tradici od 18. století zejména v USA, přičemž od století 19. je začínaly organizovat také časopisy za účelem předpovědi výsledků voleb. Závěry formulované na základě anket časopisů však byly jen nespolehlivými předpověďmi, což se nejlépe ukázalo v roce 1936 u příležitosti prezidentských voleb. V tomto roce se někteří výzkumníci, využívající již po několik let vědecky založené statistické metody pro výběr reprezentativního souboru osob z populace v oblasti průzkumu trhu, rozhodli provést podle podobných zásad také průzkum, který by spolehlivěji předpověděl výsledky voleb. Všeobecně známý příběh George H. Gallupa a dalších odborníků, kteří svůj výzkum založili na podmínce reprezentativity souboru dotázaných osob, je považován za pravý počátek vědecky založeného zkoumání veřejného mínění.

V roce 1936, stejně jako u příležitosti předchozích prezidentských voleb, uspořádal časopis Literary Digest jedno z nejprestižnějších slaměných hlasování v zemi. Mělo předpovědět, zda se příštím prezidentem USA stane F. D.

Roosevelt nebo A. F. Landon. Časopis během něj rozeslal deset milionů hlasovacích lístků svým předplatitelům, registrovaným majitelům automobilů a osobám z telefonního seznamu; zpět se vrátilo celkem téměř dva a půl milionu vyplněných lístků. Kromě průběžných předpovědí nakonec časopis předpověděl, že vítězem voleb se stane Alf Landon, a to s přibližně 55 % hlasů.

Ve stejné době ovšem skupina výzkumníků napadla nevědecký přístup Literary Digestu a představila vlastní, vědecky podloženou koncepci zkoumání volebních preferencí. Nestalo se tak přitom zřetelně, G. H. Gallup, A. Crosley, nebo E. Roper již z výzkumu trhu měli příslušné teoretické znalosti z oboru výběrové statistiky i zkušenosti s výzkumy na reprezentativních souborech obyvatel - neboli na relativně malých souborech osob vybíraných z větší populace tak, aby se na základě jejich odpovědí dalo spolehlivě usuzovat na názory populace jako celku. Nejznámější z nich, George H. Gallup, proto založil v roce 1935 American Institute of Public Opinion a provedl vlastní šetření: pokusně sestavil stejný vzorek osob jako časopis a předpověděl, komu příjme vítězství právě on. Zároveň ovšem připojil přesvědčení, že předpověď časopisu bude mylná, a zdůvodnil proč. Důvodem mělo být sociální vychýlení souboru osob obeslaných časopisem, kteří častěji náleželi k vyšším sociálním vrstvám. Vzhledem k tomu, že kampaň v roce 1936 se oproti těm předcházejícím výrazně profilovala právě na sociálních otázkách, vyšší sociální status respondentů měl podle Gallupa předpověď vychýlit směrem ke kandidátovi zastupující spíše tuto část voličského spektra, tj. k A. Landonovi.

Kromě předpovědi a analýzy omylu časopisu ovšem Gallup provedl i vlastní šetření na reprezentativním vzorku voličské populace, který v porovnání s miliony hlasovacích lístků časopisu Literary Digest obsahoval jen směšný počet 5 000 osob. Na základě jejich odpovědí pak předpověděl vítězství F. D. Roosewelta, a to se 66 %. Není divu, že podobné pokusy byly pro tehdejší veřejnost úsměvné, novátorský přístup a jeho výsledky byly vysmívány jako naivní. Silným argumentem nepochybně bylo, že časopisu Literary Digest jeho předpovědi vítěze od roku 1916 vycházely...

Nicméně do křesla prezidenta Spojených států v roce 1936 usedl F. D. Roosevelt, a to se ziskem 61 %. Nevědecká anketa časopisu se dopustila obrovské chyby, a naopak vědecký přístup nazývaný od té doby jako „Gallup poll“, založený na konstrukci reprezentativního vzorku respondentů, nastoupil svou slavnou dráhu. [blíže např. Squire 1988; Moore 1995]

Vzápětí po faktickém založení oboru vznikly nejen v USA, ale i v dalších zemích, také první komerční výzkumné organizace, které se začaly profesionálně zabývat zjišťováním názorů veřejnosti, stejně jako odborné instituce a další platformy, rozvíjející teoretické aspekty nové společenskovední oblasti. Institucionalizace oboru byla doprovázena vznikem dodnes prestižního oborového časopisu Public Opinion

Quarterly (1937), vydáním prvních souborných publikací o teorii a metodách průzkumu veřejného mínění [Cantrill 1944] nebo založením oborových asociací WAPOR (World Association for Public Opinion Research) v roce 1947 a ESOMAR (European Society for Opinion and Marketing Research) v roce 1948.

Přesto zkoumání veřejného mínění nemělo od počátku na různých ustláno, a to zejména v oblasti důvěry politiků. Průzkumy byly od počátku využívány primárně pro předpověď výsledků voleb, až později a spíše doplňkově se začaly věnovat také měření politických názorů a nálad veřejnosti. Z pochopitelných důvodů proto také byly po dlouhou dobu odmítány buď z politických důvodů (diskuse o roli průzkumů v demokracii, roli médií a vlivu zveřejňování výsledků průzkumů atp.), nebo kvůli přetrvávající nedůvěře k jejich metodologii. Poprvé a na delší dobu i naposledy je používal F. D. Roosevelt (1933 – 1945), aby si ověřoval, jak daleko může jít při prosazování koncepce New Deal. Při prezidentské kampani je ovšem jako první využívá až J. F. Kennedy (1961 – 1963), pro kterého se také poprvé stávají běžnou součástí jeho politické práce. Nicméně například až prezident J. Carter (1977 – 1981) poprvé přijímá specialistu na výzkumy do užšího vedení Bílého domu. [Genovese and Streb 2004:24]

Počáteční nedůvěra v průzkumy je pochopitelná i vzhledem k události z roku 1948, kdy došlo k do té doby nejvážnějšímu omylu v předpovědích výsledků prezidentských voleb ze strany v té době již dobře známé Gallupovy organizace, i s ohledem na některé další skandály, které rozvoj oboru doprovázely (odhalení falšování tazatelů ve výzkumu obyvatel Harlemu pro New York Times v roce 1968, udržování styků s administrativou prezidenta R. Nixona atd.). I přes nejedno selhání, z nichž některá nebyla svým významem nepodobná omylu Literary Digest z roku 1936, se nicméně obor zkoumání veřejného mínění v průběhu druhé poloviny 20. století prosadil jako nástroj demokratického politického uspořádání v prostředí západních společností a dnes je považován za jejich nedílnou součást.

V roce 1948 proti sobě v prezidentském souboji stáli Thomas Dewey a Harry Truman. Gallup předpověděl vítězství Deweye, a to o 5-15 %. To ostatně očekávali všichni, včetně politických expertů nebo dalších průzkumů. Ovšem ve volbách zvítězil Truman, což vedlo k dehonestaci a vysmívání všech výzkumníků, s G. Gallupem v čele. Sám Gallup byl dokonce obviněn z osobního favorizování Deweye, neboť přiznal, že je jeho přítelem a že spolu byli v průběhu kampaně v kontaktu. Podle vysvětlení samotného Gallupa k omylu došlo kvůli ukončení průzkumu dva týdny před volbami, k čemuž se

všichni odhodlali vzhledem k poměrně jednoznačným předpovědím. Nicméně stranou zájmu tehdejších výzkumníků zůstalo přibližně 16% nerozhodnutých voličů, kteří se v posledních dnech přiklonili na stranu úřadujícího prezidenta a výsledky voleb zvrátili. V reakci na tyto události došlo ve výzkumných organizacích k některým důležitým změnám metodiky, a to zejména ke striktní realizaci dotazování až do konce kampaně a zavedení pravděpodobnostního výběru respondentů, který má potenciál zajistit reprezentativitu výběrového souboru respondentů jistěji, než do té doby používaný výběr kvótní. [blíže např. Zetterberg 2004]

Literatura:

Squire, P. 1988. „Why the 1936 Literary Digest Poll Failed.“ *Public Opinion Quarterly* 52: 125-133.

Moore, D. W. 1995. *The Superpollsters: How They Measure and Manipulate Public Opinion in America*. New York: Four Walls Eight Windows.

Cantril, H. 1944. *Gauging Public Opinion*, Princeton: Princeton University Press.

Genovese, M. A., M. J. Streb. 2004. *Polls and Politics. The Dilemmas of Democracy*. New York: State University of New York Press.

Zetterberg, H. L. 2004. US Election 1948: The First Great Controversy about Polls, Media, and Social Science. Paper presented at the WAPOR regional conference on "Elections, News Media and Public Opinion" in Pamplona, Spain, November, 24-26, 2004.

Adamec, Č. 1996. *Počátky výzkumu veřejného mínění v českých zemích*. Praha: Ústav pro soudobé dějiny AV ČR.

Jiří Vinopal

jiri.vinopal@soc.cas.cz

« Vydává Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., dne 1.3.2011 » « Šéfredaktorka: Renata Mikešová »
« Redakční rada: Daniel Čermák, Radka Dudová, Jana Chaloupková, Yana Leontiyeva, Pat Lyons, Petra Guasti, Natalie Simonová, Eva Mitchell, Petr Sunega, Iva Štohanzlová » « Technická redaktorka: Jana Slezáková »
« Adresa: SOCIOweb, Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Jilská 1, 110 00 Praha 1, tel./fax: +420 222 221 662, e-mail: socioweb@soc.cas.cz » « ISSN 1214-1720 »

« © Sociologický ústav AV ČR, v.v.i., Praha »